

Enne kui Raplast sai linn

Agnes Kaeval
Mälestused

2018

Lp. Rapla ajaloost huvitatud!

Mind ajendas sulge haarama tõik, et mitmetes Rapla linna avaldatud plaanides eksisteerib nimi Veneküla ebaõiges kohas – laiutab üle linnaosa kooli staadionist Tammemäeni.

Veneküla piirneb kindlas kolmnurgas - Kuusiku tee, Piiri tänav, Põllu tänav-
ulatumata isegi nimetatud tänavate vastaspoolele (v.a. Piiri tn algus Kuusiku tee poolt).

Seoses Kuusiku lennuvälja rajamisega vene sõjaväe poolt too asum rajati. Nurme, Liiva, Veetorni ja Piiri tn-d ühendasid paralleelselt Kuusiku teed ja Põllu tänavat. Tänavate ääres reastusid tihedalt ühe- ja kahekorterilised Karjalast sisse veetud kokkupandavad puitmajad nn kilpmajad, mis siin kokku pandi. Maja aluseks rammiti liivapinnasesse ümarpuuidust pakud, neile soojustatud põrand. Elanike jutu järgi olid majad soojad. Elamus oli kuivkäimla, puudus veevärk. Asula alal hargnes veetorustik, millele rajatud teatud maa tagant veevõtukohtad ehk „kolonkad”.

Teine sarnane asum rajati Kuusiku metsa vahele, kus senini mõned alles erastatud eramutena. Tollal peitusid seal kõik hooned metsa varju. Teele ei paistnud midagi – ka sõdurite kasarmud.

Elanikeks Venekülas said lennuvälja personali pered. Kõige „kõrgematele” ehitati Kuusiku tee algusesse 2 kivist korrusmaja, kus vesi sees, aga ahjuküte.

Praeguse Põllu tn nr. 1 ja Nurme tn alguse korrusmajade asemel laiutas ühekorruseline lame ja pikk Põllu tänavalt Kuusiku teeni ulatuv karjalauta meenutav puitbarakk. Mõlemas otsas suured ukсед, ühest teiseni koridor, selle mõlemal pool korterid: 2 tuba+köök. Veevõtukoht Põllu tn otsas maja ees.

Pärast sõjaväelaste lahkumist jagunesid majad asutuste vahel kes sinna oma töötajaid majutasid. Näiteks Rapla autobaas nr. 19, Rapla EPT (asukohaga Alus), sidekontor jt. Seoses asutuste oma elamute ehitamisega tühjenesid Veneküla

mugavusteta majakesed. Asemele kolis kohe neid, kes kuskilt üle jäänud, kel polnud mingit eluaset mujalt loota. Mõned majad erastati elanike poolt, kui jõudis kätte see aeg. Remonditi, ehitati ümber, toodi vesi sisse jne. Keegi ostis alevilt maja ära, võttis koost lahti, vedas ära ja pani kuskil mujal kokku (siis avaneski võimalus näha maja ehituslaadi). Paar maja on maha põlenud. Seoses Piiri tn 2 suure kortermaja ehitusega lammutati tarbetuks muutunud veetorn (uus trass toodi KEKi pumbajaamast) ja ümbruskonna amortiseerunud majad. Eluheidikuid, asotsiaale varajanud ehitised lagunesid (ühes otsas elati, teist tarbiti kütteks) ja lammutati järkjärgult. Praeguseks on säilinud vaid mõni uuenenud kujul. Asemele on kerkinud uusi eramaju. Vaba haljastus hoitakse korras, pilt rõõmustab silma. Tõrvatilgaks on veel Veetorni tn Põllu pool otsas eravaldusse saanud endisel kujul kahepoolne majalogu kasimatu ümbrusega.

1970ndail aastail olid nii Veneküla kui ka Põllu ja Laulu tänavad kitsad kruusateed, mis vihmade puhul väga poriseks muutusid. Eriti hull oli lugu kevadel Laulu tänaval Tammemäe lume sulamisel (talved olid lumerohked). Lumevesi voolas mäest alla teele ja üle selle õuedesse. Vesi uputas maja ümbruse ja keldrid. See ei lasknud kasvada õues veekartlikke taimi, näiteks sirelid ei võtnud elu sisse.

Veneküla Laulu tänava otsa kohal vohas võpsik, kuhu valgus liigvesi ja muutis selle soiseks. Asi paranes soojatrassi rajamisega läbi Veneküla piki Laulu tn keskkoolini. Nüüd pidas trassisüvend vee kinni ja suunas Veneküla võpsikusse. Puhta jalaga sai kodust välja siis, kui teed asfalteeriti.

Tammemägi kujutas (1970nd) suures osas risust lepa- ja sarapuuvõsa, mis läks Laulu tn välja. Nagu öeldud, olid talved väga lumerohked. Tammemäe puude ja põõsaste vahelt alla sõideti suusa- ja kelgurajad. Poistel oli ehitatud ka „hüpekas”, millelt laskujad lõpetasid suure hoo sageli üle tee piirdeaia või hekis. Väiksemad kelgutajad tegutsesid teisel pool - suunaga Sulupere tn poole, kus nüüd laululava, mis kerkis 1986. aastal.

Laulu tn elanikud hakkasid harima majade vastast rägastikku. Oma maja vastas rõõmustab mu silma oma kasvatatud lepik mõne toominga - seal laulab kevadeti ööbik- ja noore kuusega, mille lapsukesi valvasin ning varjasin mitme nipiga jõulu(nääri)kuuse varujate kirve eest.

Et Laulu tänava tollane nimi oli Komsomoli, võeti kõrgemal pool vastu otsus kuulutada Tammemägi Komsomoli-nimeliseks pargiks. Korraldati mõni hoogtööpäevak saagide ja kirvestega, põletati risu. Tänavaaärde istutasid Rapla rajooni 5 keskkooli- Rapla, Märjamaa, Kohila, Juuru ja Järvakandi oma kased. Praeguseni on trasside ja tänava laiendamisele vastu pidanud 3 kaske. Üks murti titena maha vandaali poolt, teine langes Põllu ja Laulu tn ühinemiskohas teelaienduse ohvriks. Teised kased on hästi kasvanud, olid ilusad, kuni jäid ette suurtele masinatele oma liigse läheduse tõttu teele. Neid on armutult laasitud, juuri kärbitud. Üks näitabki kuivamise märke.

Eesti taasiseseisvumisel oli kohatu elada Komsomoli tänavas. Naljakas ka seetõttu, et noored juba välja lennanud ja põhielanikud pensionärid. Käisin oma tänava elanikega aru pidamas, mõned uued tänavanimed ettepanekuks kaasas. Ühine arvamus soosis Laulu tn. Ajasin alevivalitsuses asjad korda, tõin süles uued nimeplaadid ära ning vahetasime ajaloo välja.

Tammemäe kõrval nn Automi platsil, kus mööblikauplus veel polnud, korraldas Rapla Tarbijate Kooperatiiv huvitavaid laatu. Müügi-ostu kõrval oli mahukas meelelahutuslik pool. Oodati kõiki esinema oma ideid rakendades. 70ndate algupoolel osalesin minagi. Teema: perekond viis Kirjaku (2 naist kirju teki all, täispuhutud suurtest kummikinnastest „udarakobar” all) laadale ja reklaamis müüki. Perenaine lüpsikuga, karjak vitsaga jt pereliikmed. Oli paras jant! Mäletan veel moedemonstratsiooni, balletitantsijaid jne.

Rongkäik puhkpilliorkestriga liikus praeguse Konsumi (seal asus kooperatiivi kauplus ja kontor) juurest läbi alevi Tallinna mnt ja Tammemäe tänava kaudu Automi platsile. Seal üles seatud poodiumil esinesid kõik osavõtjad „oma lugudega”. Oli väga meeleolukas ning jantlik päev. Puänt: meie võitsime pealtvaatajate arvates peaauhinna – Järvakandi kolhoosi poolt välja pandud ehtsa pörsakese! Pörsa „taara”, suur laudkast sissepõletatud päevakohaste kirjade ja kaunistustega oli ise vaatamist väärt. Kõik teisedki auhinnad olid üllatavad, naturaalsed, originaalsed.

Mis pörsast sai? Ristisime ta Lilliks ja mu õde – lehma perenaine- nõustus põssa oma hoolele võtma, kuna tal oli Tallinna mnt maja juures veel laut olemas, kus kunagi ka lehma sai peetud- veel 50ndailgi. Jaanuaris pidasime Lilli peiesid kogu selle lustaka kambaga.

Laat oli toona üks lõbus seltskondlik olemine, mitte kuiv ost-müük. Seal toimus kindlasti ka suur loterii-allegrii. Kord mäletan peaauhinnaks jalgratast, teisteks võitudeks peotäite kaupa kirjaklambreid, knopkasid või rotilõks. Olen saanud peale nende laadaloteriilt kord riidepuu.

Raplas peeti suviti paikkondade vahelisi tuletõrjevõistlusi praeguse ühiskümnaasiumi [kesklinna kooli] taguse staadioni asemel laiunud tühermaal. 1950ndail olin haaratud „Bolševiku” kolhoosi käsipritsi naiskonda. Jalal seisva lati otsas oleva raami seest tuli paber veejoaga purustada. Jooks, käsihüdropult töökorda, suunata veejuga raamitud paberiruudule. Kiireim lehepurustaja oli võidumees. Nädala sees käisime harjutamas, pühapäeval olid võistlused. Meeste alad olid mootorprits ja muud päästevahendid. Naiskond koosneski suvevaheaega pidavatest koolitüdrukutest. Päev kulus väljakul, õhtul toimus rahvamajas pidu – kontsert ja lõpuks tants.

Kord pööras asi kurjaks. Keegi oli, kuhu vaja, teada andnud, et tuletõrjeõppustel purustatakse veejoaga kõrget sorti kommunistide pilte. Juhitakse juga otse näkku!

Tegelikult juhtus kasutusel olema suvaline ajaleht, mille sisule keegi tähelepanu ei pööranud. Oli aga olnud mingi partei bossi või vana Jossifi enda nägu, mida uputati. Keegi väga ustav seltsimees-teravsilm riputas loo suure kella külge. Aeg oli selline! Lugu võinuks väga traagiliselt lõppeda. Suure vaevaga nimekate asjameeste abil suudeti asi õnneks summutada. Osaliste heaolu rippus juuksekarva otsas. Selliste tegude „palk” oli üldiselt 10+5. See tähendab 10 vangiaastat + 5 aastat asumisel Siberis. Karmid aastad olid!

Pärast sõda muudeti osa Rapla ümbruse 6-klassilisi koole 7-klassilisteks. See tähendas, st pärast 6. klassi lõpetamist tuli valida uus kool.

Rapla 7-klassiline kool (õppisin seal 1946/47) töötas hilisemas algklasside majas (uue riigigümnaasiumi vanem osa). Kokku tuli õpihimulisi Alust, Sikeldist, Valtust, Inglistelt, Kuusikult. Maja I korrusel õppisid I, II, III klassid, teisel korrusel elas kooli direktori August Uuepõllu pere, VII A poisid ja VII B tüdrukud ning koridori lõpus õpetajate tuba

VII A kl ruum oli suur lükandustega poolitatud. Ürituste ajaks sein lükati kõrvale. Seal asus klaver ja harjutas laulukoor, kes õpetaja Martin Laurimaa juhatusel-õpetusel võttis osa pärast sõjaaegsest 1947. a üldlaulupeost Tallinnas (on foto, kus Rapla ümbruse lastekoorid esinevad enne üldlaulupeole minekut rahvamaja taga astmestikul külvi peol 8. juunil 1947).

III korrusel õppisid IV, V, VI klass ning elas õpetaja Albri tütreaga, kellest hiljem sai Kohila keskkooli õpetaja Heldin Mälgi.

Õpetaja Albri juhatusel mängisime rahvamajas koolipeol „Nukitsameest” (on foto, kus metsamoor, taat, Iti, Kusti).

Minu koolitee kodust Alu Metskülast Raplasse oli 5 km. Peretuttava memme ärklitoas oli mul voodikoht, aga seda kasutasin harva, vaid eriti halbade ilmade puhul. Rohkem ihkasin koju. Alevis esines tollal sageli elektrikatkestusi. Kui

talveõhtul valgus kadus, tulid koolilapsed tänavale, kes kelguga, kes niisama. Kõnniti, mürati.

Palli tänava otsal seisis väike kivimaja- lihakar. Selle taga varjus minu teada ainumas selle aja avalik välikäimla – ehe puust ühe auguga kemmerg. Ühel õhtul pandi naljaviluks üks väljastpoolt haaki, kui VII kl poiss Villibald sees. See polnud kuri kiusamine, vaid loll nali. Kiusamist polnud üldse koolis.

Koolimaja keldris asus suur söögituba, kus siiski kunagi ei söödud. Seal pidasime oma VII klassi lõpupidu. Kõrval elas kooli tubli koristaja Asta, kelle mees küttis kohaliku keskküttega maja soojaks.

Raplas Tallinna mnt ja Jõe tänava nurgal asus perekond Tohvri maja. Ühes otsas, pagaritoas küpsetas Artur Tohver leiba-saia, kooke-torte. Teises otsas pidas pr Elsa Tohver poodi mehe toodangu ja muu esmavajalikuga.

Kooliaasta hakkas lõppema, kevadpidu Alu 6-kl koolis tulemas ja mina olin kleitidest välja kasvanud. Ema ruttas pr. Elsa poodi riidet nõutama. Olid 1940-ndad. Proua lahutas käsi ning näitas tühje riieid, kus mingit riidekraami peale punaste riigilippude polnud. Nupukad eesti naised mõtlesid, naeratasid korraga mõlemad ja vaatasid lipuvirna poole. Mõtted said teoks: ema värvis lipu pruuni värviga üle, sai ilus tume kirsipunane riie. Enne harutas pealt siidinööri tikitud kuldse sirbi ja vasara. Sest sai kena näpunöörikaunistus mu netile kleidile. Eesmärk pühendas abinõu!

Perekond Tohvri maja natsionaliseeriti, nüüd ammu lammutatud.

Kuni praeguse haigla valmimiseni Alu teel asus polikliinik Viljandi mnt alguses praeguse erilasteaia naabruses. Oli ühekordne madal pikk puust maja. Välisuks avanes piki esiseina kulgevasse pikka koridori, millest avanesid arstikabinettide ukseid. Üle tee vastas valges maja (kus praegu I-punkt, kunagi miilitsajaoskond) oli

haigla. Pärast sõda teenindasid abivajajaid paljud sõjaväest jäänud umb- või poolkeelsed sõjaväevelskrid. Rahva seas käib lugu teatud arstist. Noor neiu siseneb kabinetti, tal ei lasta sõnagi rääkida, vaid kamandatakse riidest lahti. Nutune tüdruk täidab käsku, aga saab alles hiljem võimaluse öelda, et ema saatis küsima, millal arst oma tellitud kartuleid soovib.

Sõja ajal asendas Rapla kandis arsti tihti apteeker-proviisor, kes elas Aranküla teeristi ja Hagudi vahel suures kollases majas, kelle poole hädaga pöördui. Ta valmistas ise ka salve nahahaigustele.

Kasutasin 1947. aasta sügisest kuni 1953. aasta kevadeni umbes kord nädalas sinna-tagasi rongisõitu liinil Rapla-Tallinn. Reisivaguneid käigus polnud. Varahommikul ja õhtul sõitsid nn töölisrongid. Auruvedurile haagiti järele rodu kaubavaguneid nn loomavaguneid suurte laiade lükandustega, paar põiki väikest aknaruutu lae all. Ümber vaguni siseseina kulges paari laua laiune pidev istepink. Vaguni keskel ukse vastasseinas seisis madal plekkahi, suitsutoru vagunikatusest või -seinast väljas. Ahju kohal kõlkus plekklatern küünlaga, mis süüdati algjaamas, näit. Türil. Raplasse jõudnuna see vaevu veel hubises, Lohul kindlasti juba kustunud. Sõidu ajal küünalt ei uuendatud. Lohutuseks sai varahommikuses rongis koidukuma.

Kasutasin Rapla suunas laupäevaõhtust rongi ja Tallinna poole esmaspäevahommikust või pühapäevaõhtust, eriti pühade järel. Reisijaid oli nii rohkesti, et alati pidi keegi maha jääma. Laupäeval maa poole tulek oli kuidagi lihtsam. Meid oli kindel õppurite kamp, kes pidevalt koos sõitis ja jaamades vähemaks pudenes. Poisid seisis selle eest valvel, et me pileteid lunastama ei pidanud. Kontrolli liikumisel hoiti silma peal ja järgneti talle vaguneid vahetades. Maalapsest õppuril puudus lihtsalt raha. Algas kolhoosiaeg, sissetulekuid polnud. Õppuri stipendiumist jätkus talongileiva väljaostmiseks, mõne väga vajaliku asja jaoks. Poole öö ajal linna poole sõites tuli pilet osta küll. Õppuril tuli nädala toidumoon kodust kaasa tarida. Olid õnnelik, kui oma koormaga Hagudi jaamas

mahtusid vagunisse, mis oli juba puupüsti rahvast täis. Seljakott moonaga turjal, 5-liitrine piimanõu põrandal jalge vahel, et ümber ei läheks, pungis koolikott käeotsas, olid nii kindlalt kinni kiilunud, et võis vabalt tukastada, sest maha pudeneda polnud võimalik. Ja uni vaevas, sest rong väljus varahommikul 4 paiku, jaama tuli hakata minema enne 3. Loksuda pimedas umbses inimmassis üle 2,5 tunni, siis kraam korterisse maha ja 8-ks loengusse jõuda ... See kõik oli!

Targem oli suunduda Rapla jaama, kuigi tee mitu km pikem. Rongile mahtumine oli kindlam. Elasin Hagudist 7 km ja Rapla jaamast 9 km kaugusel. Eriti hullud olid pühadejärgsed hommikud. Siis ründas rongi veelgi rohkem rahvast. Kord jäime Raplas õhtusest rongist maha. Õnneks meie naabri sugulastel elas Keavas õde. Nad võtsid mind endaga, sõitsime Raplast Keavasse, et hommikul sealt ikka enne Raplat peale saada. Magasime öö Keavas ja hommikul olimegi rongis. Raplas jäigi palju rahvast maha.

Suvel haagiti koosseisu korvvagunid – hõredad laudadest pealt lahti suured kastid, milles puid veeti. Siis sõitsime enne suvepuhkusele minekut neis. Kõlgutasime korvi äärel istudes jalgu. Kivisütt neelav vedur tossutas meid üle. Mul oli ema õmmeldud hele langevarjuriidest mantel, mis kohale saades meenutas kasutatud kartulikotti. Rongi kiirus meid ei ohustanud. Sõit Raplast Tallinnasse kestis ligi 3 tundi. Jaama jõudmiseks ja ka koju saamiseks tuli kasutada vaid omi jalgu. Oli hea, kui õnnestus saada kodust hobu- või jalgrattaküüti. Busse ei sõitnud veel kuskilt kuhugi.

50-ndatel kasutasin Virtsu rongi Rapla-Märjamaa vahel. Siis aga juba reisivagunis, inimese kombel.

(mälestused saadetud käsitsi kirjutatuna 1.10.2018)